

PANSLAVISMUL SOVIETIC – UN OXIMORON IDEOLOGIC ÎN SLUJBA POLITICII EXTERNE A UNIUNII SOVIETICE (1941–1947)

IURIE ROTARI

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava
E-mail: iurierotari95@gmail.com

Soviet Pan-Slavism – An Ideological Oxymoron in the Service of the Foreign Policy of the Soviet Union (1941-1947)

*(Abstract)**

The Bolshevik revolution of 1917 meant, among other things, the elimination of all the ideas that existed during the tsarist period. Among them was Russian Pan-Slavism, a doctrine inspired by the similar movement of the West Slavs that sought to incorporate all Slavic peoples into a single empire, ruled by the Russian Tsar. During the Great Stalinist Terror, the last remnants of all that Slavism meant were eradicated through the so-called "Process of the Slavists", as a result of which dozens of intellectuals who had or were suspected of having a connection with Slavic studies were subjected to repression. However, during the Second World War, the Soviet Union revived the idea of Pan-Slavism, partially shifting the ideological emphasis. In this regard, the All-Slavic Committee was created in Moscow. In the period 1941–1946, the organization played the role of a Soviet propaganda organ in the Slavic countries, especially among intellectuals. Towards the end of the war, the importance of the Committee decreased and it was abolished in 1947.

Keywords: Soviet Union, Pan-Slavism, ideology, All-Slavic Committee, World War II, propaganda.

(Rezumat)

Revoluția bolșevică din 1917 a însemnat, printre altele, și eliminarea tuturor ideilor care au existat în perioada țarismului. Printre ele s-a numărat și panslavismul rus, o doctrină inspirată din mișcarea similară a slavilor apuseni care urmărea încorporarea tuturor popoarelor slave într-un singur imperiu, condus de țarul rus. În perioada Marii Terori staliniste ultimele rămășițe a tot ce însemna slavismul a fost eradicat prin așa-numitul „Dosar al slaviștilor”, în urma căruia zeci de intelectuali care aveau sau erau bănuți că ar avea tangență cu studii slave au fost supuși presiunilor. Cu toate acestea, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică reanimă idea panslavismului, deplasând parțial accentele ideologice. În acest sens, la Moscova a fost creat Comitetul tuturor slavilor. În perioada 1941–1946, organizația a

* Traducere: Iurie Rotari.

jucat rolul de organ de propagandă sovietică în țările slave, cu precădere în rândurile intelectualilor. Spre sfârșitul războiului, importanța Comitetului s-a diminuat, acesta fiind desființat în anul 1947.

Cuvinte-cheie: Uniunea Sovietică, panslavism, ideologie, Comitetul tuturor slavilor, al Doilea Război Mondial, propagandă.

De-a lungul istoriei, Rusia a avut pretenția să-și asume, sub diferite forme, rolul unui catalizator civilizațional care i-ar conferi un caracter de unicitate în lume și ar justifica expansiunea culturală și teritorială. Cu excepția internaționalismului sovietic (1917–1991), gândirea politică rusă – începând cu lucrările marelui principe al Rusiei Kievenne Vladimir al II-lea Monomah din secolul al XII-lea și terminând cu doctrina „Lumea Rusă” din Federația Rusă de astăzi – a fost centrată pe două elemente: religia ortodoxă și unitatea cnezatelor, respectiv statelor/popoarelor slave.

Una dintre cele mai influente doctrine care a avut în prim plan unificarea tuturor slavilor a fost panslavismul rus care a fost direct inspirat din panslavismul european și alte mișcări similare – euroslavismul¹, austroslavismul² și neoslavismul³ –

¹ Euroslavismul a fost un concept format în secolul al XIX-lea, în Europa Centrală. Acesta își trage rădăcinile din panslavism. Euroslavismul, în forma sa evoluată, promova necesitatea cooperării între statele slave (în special, în termeni culturali și lingvistici), dar în interiorul civilizației occidentale. De fapt, euroslavismul era un concept regional, popular în Cehia, Slovacia și Slovenia, primit însă cu reticență de slavii de sud. În Rusia, euroslavismul era puțin cunoscut, existând voci care promovau ideea potrivit căreia mișcarea ar putea fi folosită în calitate de instrument de influență, din moment ce ar contribui la creșterea rolului statelor slave în Europa. Pentru detalii vezi: Alexander Fomenko, „Геополитика еврославизма” [Geopolitica euroslavismului], „Политический класс”, 2008, nr. 6 (42), pp. 43–49.

² Austroslavismul s-a născut în Imperiul Austriac, la începutul secolului al XIX-lea, în rândul intelectualilor cehi și slovaci (Karel Borovsky, Frantisek Palacky, Frantisek Rieger ș.a.). Adepții acestei mișcări promovau necesitatea consolidării (culturale, lingvistice și politice) exclusiv a popoarelor slave din componența Imperiului, miza finală fiind formarea unei federații în cadrul căreia slavii uniți (sau mai exact teritoriile Boemiei, Moraviei și Sileziei) ar deveni un centru de putere egal cu Viena și Budapesta. Inconsecvența ideologică a liderilor mișcării, opoziția Coroanei Habsburgice și cea a politicienilor maghiari au determinat incapacitatea mișcării de a coagula toți slavii și dezintegrarea totală înainte de Primul Război Mondial. Pentru detalii vezi Hugo Hantsch, „Pan-Slavism, Austro-Slavism, Neo-Slavism: The All-Slav Congresses and the Nationality Problems of Austria-Hungary”, în „Austrian History Yearbook”, Minnesota, Center for Austrian Studies, Vol. 1, 1965, pp. 26–29, în: <https://www.cambridge.org/core/journals/austrian-history-yearbook/article/abs/panslavism-austro-slavism-neo-slavism-the-allslav-congresses-and-the-nationality-problems-of-austria-hungary/F26855ADBA56E3495CC6C74CE46E5C1A> (15.12.2022).

³ Spre deosebire de panslavism, austroslavism și euroslavism, neoslavismul a îmbrăcat un caracter pro-rus. Mișcarea a fost lansată în prima decadă a secolului XX de către politicianul ceh Karel Kramar cu intenția de a înlocui mișcărilor slave „expirate” (cele menționate mai sus). Neoslavismul, în teorie, se baza pe trei principii: toleranța maximă a religiilor împărtășite de diferite popoare slave; promovarea ideii de autonomie a popoarelor slave, unite într-o federație în cadrul Imperiului Austro-Ungar; egalitatea tuturor etniilor în carul Imperiului. Adepții mișcării, în frunte cu rusofilul Kramar, sperau să-și atingă scopurile cu suportul Imperiului Țarist. În același timp însă, neoslavii considerau că Rusia ar trebui să se modernizeze pe model occidental, adoptând principiile liberal-constituționale și să-i trateze pe toți slavii pe picior de egalitate. Neoslavismul și-a pierdut relevanța odată cu Primul Război Mondial și Revoluția Bolșevică. Pentru detalii vezi Carolin F. Roeder, „From Neo-Slavism to Internationalism:

ale slavilor de vest. Mai exact, panslavismul a fost conceptualizat la mijlocul secolului al XIX-lea de către intelectualii slavi din Europa Centrală, influențați de Revoluțiile Franceze și gânditorii germani, în special Johann Gottlieb Fichte și Ernst Moritz Arndt⁴. Părinți fondatori ai panslavismului sunt considerați scriitorul Jan Kollar și poetul Pavel Jozef Safarik⁵, etnici slovaci născuți în Imperiul Austriac. Gândirea lui Kollar și Safarik era dominată de idei și ipoteze dacă nu cumva toți slavii sunt, de fapt, un singur popor, iar limbile vorbite de aceștia sunt doar dialecte ale „limbii slave”⁶.

Apariția unor astfel de paradigme, pe lângă influențele externe, a fost justificată și de contextul istoric al mijlocului secolului al XIX-lea, perioadă în care identitatea majorității popoarelor slave încă nu era cristalizată, acestea trăind de secole în cadrul imperiilor non-slave: slavii de vest și, parțial, cei de sud în Imperiul Austriac, iar majoritatea slavilor sudici în Imperiul Otoman. În același timp, slavii de est, care, deși locuiau într-un imperiu slav – Imperiul Țarist –, erau supuși unei rusificări accentuate. Ucrainenii și bielorușii erau împiedicați să-și dezvolte identitatea etnică, lingvistică, literară etc., diferite de cea a rușilor. Pe această bază s-a și născut mișcarea politică a panslavismului care nu a fost altceva decât tentativa de a uni popoarele slave⁷, îndeosebi din Europa Centrală și din Balcani, indiferent de „micile” diferențe, precum identitatea etnică, limba, cultura ș.a.

Niciuna dintre mișcărilor slaviste ale slavilor de vest nu a avut un succes real în cadrul Imperiului Austriac (ulterior, în cadrul Imperiului Austro-Ungar) și cu atât mai mult în afara acestuia. Ideile slaviste ale central-europenilor nu au fost suficient de convingătoare pentru slavii de sud. Cel mai vizibil promotor al „slavismelor” în Balcani, în special al neoslavismului, socialistul bulgar Janko Sakasoff, recunoștea, la începutul secolului XX, că aceste doctrine nu erau seducătoare pentru slavii balcanici pentru că erau adaptate exclusiv la nevoile slavilor de vest. Astfel, constata cu regret Sakasoff, „slavismele” nu au avut puterea de a impulsiona o ipotetică federație a Balcanilor, al cărei avocat era el, din moment ce au lăsat pe dinafară nu doar popoarele balcanice non-slave, dar chiar și pe cele slave⁸.

Către sfârșitul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, reverberațiile ideilor slavilor de vest au pătruns în Rusia, unde au inspirat o generație întregă de gânditori care au denaturat sensul inițial al panslavismului – cel de unitate și egalitate printre slavi –, pledând pentru încorporarea tuturor slavilor într-un

Interwar Central Europe and the Search for the Lost Mountains”, în „Contemporary European History”, vol. 29 (1), 2020, în: <https://www.cambridge.org/core/journals/contemporary-european-history/article/from-neoslavism-to-internationalism-interwar-central-europe-and-the-search-for-the-lost-mountains/09DF764F26D1B685B7F2997ECE9117B8> (15.12.2022).

⁴ Hans Kohn, *Pan-Slavism: Its History and Ideology*, New York, Vintage Books, 1960, pp. 3–4.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ Edmund Jan Osmanczyk, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*, vol. III, Routledge, 2004, p. 1792.

⁸ Janko Sakasoff, „Neoslavism, Balkan Federation and Social Democracy”, în „Der Kampf”, IV [5], Luxemburg, 1911, Trad. Dave Renton, în: <https://www.marxists.org/history/etol/revhist/otherdox/balk/sakasoff.htm> (13.12.2022).

imperiu slav, dominat de ruși⁹. Astfel de idei au fost exprimate de către figurile proeminente ale panslavismului rus, precum Nikolay Danilevsky, Mikhail Bakunin și Alexander Herzen.

Ideile lui Herzen¹⁰ au fost catalogate de istoricii ruși drept „greșite” și prea „idealiste”¹¹. În fond, Herzen dorea ca toate popoarele slave să fie unite într-o „fedație liberă”, cu centrul de putere în Rusia și capitala la Constantinopol, dar și cu condiția ca Rusia să se transforme într-o țară de tip occidental¹².

Nikolay Danilevsky vedea Constantinopolul drept capitală a „civilizației slave”. În lucrarea sa *Rusia și Europa* (1872), considerată a fi „Biblia” panslavismului rus, Danilevsky scrie că „tipul cultural-istoric” slav este cel mai bine exprimat prin poporul rus, poziționat în contrapondere cu Europa. În acest sens, el era ferm convins că rușii vor câștiga războiul civilizațional cu Europa și vor reuși să creeze federația slavă¹³.

Mikhail Bakunin era și el un adept al „fedației slave”. La fel ca Herzen, înaintea de formarea unei ipotetice federații slave, Bakunin dorea schimbări în Rusia: distrugerea monarhiei, urmând ca puterea legislativă, executivă și judecătorească a federației să fie încredințată „Radei Slowenska” (Rada slavă)¹⁴. În orice caz, ideile lui Bakunin, de rând cu cele ale lui Herzen și ale celorlalți ruși slavofili (Mikhail Pogodin, Yuri Samarin, Ivan Aksakov, Rostislav Fadeev, Vladimir Cherkassky, Mikhail Chernyaev, Mikhail Skobelev ș.a.¹⁵), erau impregnate cu noțiuni fantasmagorice, cum ar fi „spiritul slav”, având prea puține efecte practice.

La nivel politic, panslavismul intelectualilor ruși a fost primit cu reticență la început și nu a devenit niciodată o ideologie susținută oficial, sută la sută, de clasa politică a Rusiei imperiale. Promovarea panslavismului rus s-a datorat în mare parte activității unor actori separați, printre care merită amintit în primul rând diplomatul Nikolay Ignatyev. În aceste condiții, principalul instrument de implementare a politicilor panslaviste ale Rusiei Țariste a fost Societatea Slavă de Caritate. Organizația a fost fondată în anul 1858, la Moscova, de către slavofili ruși, dar cu acordul țarului Alexandru al II-lea al Rusiei. Curios este faptul că, potrivit statutului organizației, în detrimentul celorlalte ramuri ale slavilor,

⁹ Franz Carl Weiskopf, „Pan-Slavism and the All-Slav Movement”, în „Books Abroad”, vol. 18, 1944, No. 2, pp. 201–202.

¹⁰ Fiind, în esență, anarhist, Herzen era împotriva a tot ce înseamnă stat, poliție, armată și pleda pentru liberalizarea industriilor și orașelor, dar cu păstrarea identității naționale.

¹¹ Boris Prokudin, „Славянский федерализм в мировоззрении а И. Герцена и М. А. Бакунина” [Federalismul slav în viziunea lui I. Herzen și lui M. A. Bakunin], în „Вестник Московского университета”, 2006, nr. 6 (12), p. 76.

¹² *Ibidem*, p. 78.

¹³ David Mackenzi, Michael W. Curran, *A History of Russia, the Soviet Union, and Beyond*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1993, p. 435.

¹⁴ Mikhail Bakunin, *Избранные сочинения*. Том III. *Федерализм, Социализм и Антитеологизм* [Opere alese. Volumul III. Federalism, Socialism și Antiteologism], Moskva – Sankt Peterburg, Голос Труда, 1920, pp. 66–67.

¹⁵ Joachim Diez, *Russian Pan-Slavism and its Concept of Europe*, Milano, Franco Angeli, 2020, p. 119.

panslaviștii ruși erau preocupați mai mult de soarta slavilor de sud, care chipurile ar fi supuși unei „propagande latine, iezuite și politice”, cu scopul de a „distrage influența Rusiei” în Balcani¹⁶. De fapt, impactul panslavismlului rus a fost resimțit pregnant anume în Balcani. Influența rusă era răspândită prin finanțarea școlilor în limbi locale și în limba rusă, bisericilor ortodoxe, organizațiilor naționaliste și rusofile din Balcani, în special din Serbia și Bulgaria (până în anul 1886). Odată cu izbucnirea războiului ruso-turc din 1877–1878, Rusia a reușit să obțină în Balcani și o semnificativă influență politică. Societatea Slavă de Caritate a reușit să organizeze cel de-al doilea congres panslavist¹⁷. Desfășurat la Moscova, în anul 1867, Congresul a constituit apogeul expresiei panslavismlului țarist¹⁸ și manifestarea naționalismului slavofil rus¹⁹.

Odată cu revoluția bolșevică din 1917, panslavismlul rus țarist a fost complet eradicat din viața politică și culturală a Rusiei. Sub conducerea lui Vladimir Lenin, platforma ideologică a Uniunii Sovietice a îmbrăcat haina internaționalismului proletar care favoriza „autodeterminarea popoarelor”. Din punctul de vedere a lui Lenin, panslavismlul era o expresie a imperialismului șovinist al țarismului. Mai mult, el cataloga panslavismlul drept instrument prin intermediul căruia „diplomația țaristă comitea grandioasele sale escrocherii politice”²⁰. Panslavismlul era incompatibil și cu platforma ideologică a succesorului lui Lenin, Iosif Stalin. De fapt, o caracteristică importantă a stalinismului era suprimarea contradicțiilor naționale pentru că acestea „ar putea pune în pericol întreg sistemul sovietic”²¹. Mai mult decât atât, în perioada Marii Epurări staliniste din anii `30, mașina de propagandă a URSS-ului a depus eforturi considerabile pentru a discredita ideile slaviste, asociindu-le cu imperialismul țarist și ideologia fascistă²². Apogeul luptei lui Stalin împotriva simpatizanților panslavismlului l-a constituit așa-numitul „Dosar al slaviștilor”. În anii 1933–1934, zeci de reprezentanți ai intelectualității sovietice, în special cei care se ocupau cu slavistica, au fost supuși represiei, fiind acuzați că ar fi angrenați în „acțiuni contrarevoluționare”. Cea mai grea lovitură au primit-o cercetătorii care se ocupau de studii ucrainene și de cele ale

¹⁶ Nil Popov, *Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858-1868) Славянского благотворительного комитета в Москве*, Москва, Университетская типография, 1868, pp. 1–2.

¹⁷ Primul congres panslavist a avut loc la Praga, în 2 iunie 1848. Evenimentul a fost organizat de către Palacky și Safarik și a fost aproape în totalitate dedicat problemelor slavilor apuseni. La reuniune au participat aproape 350 de delegați, în mare parte reprezentanți ai intelectualității slave din Austria, alături de câțiva polonezi și de rusul Mikhail Bakunin.

¹⁸ Michael Boro Petrovich, *The Emergence of Russian Pan-Slavism 1856-1870*, New York, Columbia University Press, 1956, p. 199.

¹⁹ Hans Kohn, *op. cit.*, p. 708.

²⁰ Vladimir Lenin, *Полное собрание сочинений* [Opere complete], vol. 26, Москва, Издательство политической литературы, 1969, p. 329.

²¹ Andrey Medushevsky, „Сталинизм как модель социального конструирования” [Stalinismul ca model de construcție socială], în „Российская история”, 2010, nr. 6, p. 7.

²² Samuil Bernstein, *Трагическая страница из истории славянской филологии (30-е годы XX в.)* [Pagină tragică din istoria filologiei slave (anii `30 ai secolului XX)], în Marina Dostal (ed.), *Бернштейн С. Б. Труды по истории славистики* [Bernstein S. B. Contribuții la istoria slavisticii], Москва, Институт славяноведения РАН, 2011, p. 47, în: https://inslav.ru/images/stories/pdf/2011_Bernshtejn.pdf (17.12.2022).

istoriei Rusiei. Liderii regimului stalinist considerau că studiul slavisticii reprezintă „propaganda fascistă de caracter panslavist” pentru că ar „promova supremația rasială” și, în același timp, ar scoate în evidență „forța și faima orânduirii pre-revoluționare”²³. În realitate, prin aceste represii, Stalin a încercat să distrugă urmele naționalismului, căci „omul sovietic” era internaționalist prin definiție. Astfel, tot ce avea o cât de mică legătură cu slavismul a fost extirpat în URSS către mijlocul anilor `30 ai secolului XX.

Cu toate acestea, la sfârșitul perioadei interbelice, paradigma ideologică a societății sovietice a fost redirecționată de la internaționalism spre patriotism sovietic. Faptul dat, alături de contextul excepțional al celui de-al Doilea Război Mondial, au creat premise pentru inventarea unui oximoron ideologic – „panslavismul sovietic”.

Scurta istorie a panslavismului sovietic a început după declanșarea Operațiunii Barbarossa. Astfel, în cursul verii și toamnei anului 1941, conducerea PCU(b), prin intermediul Biroului sovietic de informare (în esență, un organ de propagandă, înființat în 24 iunie 1941), a hotărât să multiplice instrumentele necesare mobilizării a cât mai multor segmente ale populației URSS la lupta împotriva Germaniei. Prin urmare, au fost organizate mitinguri antifasciste ale tineretului sovietic, ale femeilor, ale intelectualilor, evreilor etc., dar și ale slavilor²⁴. Într-o primă etapă, antrenarea intelectualilor slavi în lupta comună împotriva hitlerismului era văzută ca un element suplimentar în cadrul frontului antifascist internațional coordonat de Kremlin, dar încercându-se înlăturarea oricăror suspiciuni privitoare la acapararea controlului Moscovei asupra mișcării, fenomen pe care partidele de stânga, în special cele comuniste, din Europa îl cunoscuseră foarte bine și care cunoscuse fiasco. Astfel, primul „Miting al tuturor slavilor” organizat la Radio Moscova, în zilele de 10 și 11 august 1941, a adoptat apelul *Fraților slavi oprimați!*, în care se specifica: „Noi ne unim ca egali cu egalii. Noi avem o singură misiune și un singur scop – zdrobirea armatelor hitleriste și anihilarea hitlerismului. Noi avem o singură aspirație fierbinte cuprinzătoare, (sic!) ca popoarele slave, la fel ca toate altele, să se dezvolte pașnic și liber în cadrele statalității lor. Noi respingem categoric și ferm însăși ideea panslavismului, drept curent total reacționar, potrivnic profund înaltelor obiective ale egalității popoarelor și evoluției naționale a tuturor statelor, pe care țarismul rus l-a folosit în scopurile sale imperialiste”²⁵.

Scopul Biroului sovietic de informare consta nu doar în realizarea propagandei în rândul cetățenilor sovietici, ci și în câștigarea simpatiiilor comunității internaționale. Drept urmare, în octombrie 1941, la Moscova, Biroul

²³ Viktor Goncharov, Vladimir Nehotin (eds.), *Просим освободить из тюремного заключения (письма в защиту репрессированных)* [Rugăm să fim eliberați din detenție (scrisori în sprijinul celor represați)], Moskva, Современный писатель, 1998, pp. 191–192.

²⁴ Iulia Albertovna Volokhova, „Черная книга в свете одной стенограммы” [Cartea neagră în lumina unei stenograme], în: „Философические письма. Русско-европейский диалог”, vol. 3, 2020, nr. 2, p. 215, în: <https://phillet.hse.ru/article/view/10969/12203> (13.12.2022).

²⁵ *Всеславянский митинг в Москве* [Mitingul tuturor slavilor în Moscova], Литературная газета, 1941, 13 august, p. 1, în: <http://electro.nekrasovka.ru/books/6146487/pages/1> (17.12.2022).

întemeiază Comitetul tuturor slavilor (CTS), o organizație în care au fost cooptați emigranții slavi din țările ocupate de naziști și care trebuia, potrivit statutului, să unească „pe toți slavii în lupta împotriva hitlerismului”²⁶. Ideea creării acestei organizații aparține scriitorului rus Aleksandr Fadeyev, funcționar în cadrul Biroului sovietic de informare²⁷, care a transmis propunerile sale secretarului CC al PCU(b) Aleksandr Scherbakov, șeful Biroului sovietic de informare. Potrivit contemporanilor săi, Scherbakov se bucura de o autoritate indiscutabilă printre colegi și era omul de încredere a lui Stalin, care îi „aproba fără reținere” toate propunerile²⁸. Pe baza propunerilor lui Fadeyev și a propriei viziuni, Scherbakov a ales cu grijă persoanele care urmau a fi implicate în activitatea Comitetului tuturor slavilor. La conducerea structurii a fost plasat generalul-locotenent Aleksandr Gundorov, șeful Academiei Militare de Geniu. Militar de carieră, Gundorov nu avea nicio tangență cu promovarea culturii slave sau cu propaganda, fapt pe care i l-a comunicat lui Scherbakov în momentul în care a fost informat privind noua sa funcție: „(...) eu sunt militar și nu am nicio legătură cu asta (...) Pentru mine, mișcarea slavă este o ramură de muncă necunoscută. Ea se potrivește scriitorilor sau politicienilor”. „Suntem în război”, i-a replicat Scherbakov, „sunteți mai potrivit pentru munca cu activiștii slaviști din străinătate decât orice scriitor”²⁹. De asemenea, Aleksandr Scherbakov a înmănat proaspăt numitului director lista cu persoanele care au fost aprobate să facă parte din Comitetul tuturor slavilor. Lista a inclus pe toți semnatarii apelului redactat în cadrul primului miting radiofonic, atât cetățeni sovietici, cât și străini: scriitorul Aleksey Tolstoy (URSS, etnic rus), scriitorul Oleksandr Korniychuk (URSS, etnic ucrainean), poetul Yanka Kupala (URSS, etnic belorus), poeta Wanda Wasilewska (cetățeană a Poloniei și Uniunii Sovietice, etnică polonă), generalul polonez Marian Januszajtis, activistul politic Alexander Stoyanov (cetățean și etnic bulgar), politicianul și muzicologul Zdeněk Nejedlý (Cehoslovacia, etnic ceh), politicianul Marek Čulen (Cehoslovacia, etnic slovac), politicianul Ivan Lokota (Cehoslovacia, etnic ucrainean), poetul Óndra Ľysohorsky (Cehoslovacia, etnic ceh), politicianul Dimitar Vlahov (Iugoslavia, etnic macedonean), profesorul Bozhidar Maslarich (Iugoslavia, etnic sârb), politicianul Đuro Salaj (Iugoslavia, etnic croat), politicianul Ivan Regent (Iugoslavia, etnic

²⁶ *Славянский комитет СССР. 1941–1991* [Comitetul slav al URSS. 1941–1991], Arhiva de Stat a Federației Ruse, în: <https://guides.rusarchives.ru/funds/6/slavyanskiy-komitet-sssr-1941-1991> (14.12.2022); Marina Dostal, „«Новое славянское движение» в СССР и Всеславянский комитет в Москве в годы войны” [„Noua mișcare slavă” în URSS și Comitetul tuturor slavilor în Moscova anilor de război], în: Tatiana Vendina, Vladimir Volkov et al (eds.), *Славянский альманах. 1999*, Moskva, Издательство Индрик, 2000, p. 182, în: https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2000_almanah1999.pdf (17.12.2022).

²⁷ Marina Dostal, *op. cit.*, p. 178.

²⁸ Boris Egorov, *Человек, которому Сталин безгранично доверял* [Omul în care Stalin avea o încredere oarbă], Russia Beyond, 2020, în: <https://ru.rbth.com/read/1264-soviet-propaganda-chief> (12.12.2022).

²⁹ Nikolay Kikeshev, *Славянское движение в СССР: 1941-1948 годы. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук* [Mișcarea slavă în URSS: 1941–1948. Teză pentru obținerea titlului de candidat în științe istorice], Moskva, 2008, în: http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kik12.php (17.12.2022).

sloven), poetul Radule Stijensky (Iugoslavia, etnic munte negrean)³⁰. Alături de aceștia, în componența Comitetului au fost adăugați scriitorii ruși Anatoliy Lavrentiev, numit secretar responsabil al CTS, și Aleksandr Fadeyev³¹.

Persoanele respective au participat la congresul de constituire a Comitetului, eveniment ce a avut loc în 5 octombrie 1941, la Moscova. În cadrul evenimentului au fost fixate obiectivele organizației și caracterul ideologic. Potrivit statutului Comitetului, acesta reunea în lupta împotriva Axei pe „reprezentanții popoarelor slave ale URSS, Poloniei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Bulgariei și pământurilor slave temporar ocupate de Germania și Italia”³². În urma votului celor prezenți, Aleksandr Gundorov a fost oficial instituit drept conducător al Comitetului. După formalitățile organizaționale, scriitorul rus Alexey Tolstoi a ținut un discurs în care a definit platforma ideologică a Comitetului tuturor slavilor. În esență, el a avansat ideea potrivit căreia panslavismul din secolul al XIX-lea a fost o mișcare „reacționară și contrarie principiilor de egalitate între națiuni” și a îndemnat popoarele slave să se „unească pentru ca fiecare națiune slavă să aibă dreptul la o existență liberă și pașnică pentru ca cultura națiunilor slave să înflorească fără obstacole”. În acest sens, îndemna Tolstoi, slavii de pretutindeni trebuie să se mobilizeze și să opună rezistență invadatorilor³³. Deși prima întrunire a panslaviștilor sovietici nu s-a bucurat de prezența reprezentanților conducerii de vârf a Uniunii Sovietice, privind în retrospectivă, putem constata că ideile promovate de Comitet își găseau ecoul în gândirea lui Stalin însuși. Chiar dacă, oficial, acesta nu s-a implicat direct în activitatea Comitetului, declarațiile sale ulterioare reflectau aceeași linie ideologică: „Astăzi mult se vorbește despre slavofilie și slavofili. Deseori noi suntem comparați cu slavofili din perioada țaristă. Este greșit. Vechii slavofili (...) cereau unirea tuturor slavilor sub conducerea țarului rus (...) Noi, noii slavofili-leniniști, slavofili-bolșevici, comuniști, suntem nu pentru unirea, ci pentru uniunea popoarelor slave. Noi considerăm că indiferent de diferențele politice și sociale, indiferent de diferențele cotidiene și etnografice, toți slavii trebuie să fie într-o uniune împotriva dușmanului nostru comun – nemții”³⁴.

Activitatea Comitetului a evoluat vertiginos în următorii ani. Acesta urmărea, în esență, două mari obiective: realizarea propagandei pro-sovietice și asumarea rolului de catalizator al slavilor din afara URSS, loiali Moscovei. Atingerea celui de-al doilea obiectiv era urmărită prin organizarea anuală, în perioada 1941–1945,

³⁰ *Всеславянский митинг в Москве* [Mitingul tuturor slavilor în Moscova], Литературная газета, 1941, 13 august, p. 1, în: <http://electro.nekrasovka.ru/books/6146487/pages/1> (17.12.2022).

³¹ *Протокол Учредительного собрания представителей общественности славянских народов, 5 октября 1941 года, в г. Москве* [Procesul-verbal al Adunării Constituante a reprezentanților popoarelor slave, 5 octombrie 1941, la Moscova], în Nikolay Kikeshev, *op. cit.*, Приложение I, în: http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kik41.php (18.12.2022).

³² *Ibidem*.

³³ Hans Kohn, *op. cit.*, p. 705.

³⁴ Iosif Stalin, *Сочинения* [Eseuri], Vol. 18, Tver, Информационно-издательский центр „Союз”, 2006, p. 361.

a adunărilor panslaviste. Acestea aveau loc la Moscova și se bucurau de prezența a numeroși reprezentanți ai slavilor din afara URSS-ului. Primul congres a fost cel de constituire a Comitetului, urmat de congresul din aprilie 1942. În cadrul celui de-al doilea congres, au fost ținute discursuri cu caracter naționalist, alocuțiuni de neconceput pentru URSS-ul anilor interbelici. De exemplu, renumitul compozitor sovietic Dmitri Shostakovich declara: „Sunt mândru să fiu rus și mă laud pentru că sunt slav (...) Fie ca toate forțele spirituale, toți intelectualii ai glorioasei familii a popoarelor slave să îndeplinească fără teamă marea misiune încredințată ei prin istorie!”³⁵ (să învingă în cel de-al Doilea Război Mondial – n. n.). Importanța congresului din anul 1942 rezidă în faptul că în cadrul acestuia a fost adoptată hotărârea privind extinderea activității Comitetului în afara hotarelor URSS. În acest sens, congresul a fost dedicat în exclusivitate analizei situației complicate pe front și în țările slave ocupate sau satelite ale Axei. Drept urmare, a fost luată decizia de extindere a Comitetului în țările slave din Europa, fiind create celule locale care ar facilita propaganda antigermană³⁶.

Începând cu anul 1942 în cadrul Comitetului funcționa Centrul cultural și informațional-propagandistic. Acesta elabora articole propagandistice care erau publicate atât în presa de stat din URSS, dar mai cu seamă în străinătate, căci scopul Centrului era să asigure suportul pentru „organele de agitație și propagandă sovietice care activau pentru străinătate”³⁷. Materialele Comitetului trebuia să nu fie percepute și catalogate drept propagandă oficială a statului sovietic. Astfel, articolele respective erau publicate în organele de presă cu care guvernul sovietic nu avea sau nu putea avea nicio legătură oficială, cum erau, de pildă, revistele emigrației rusești netolerate de puterea sovietică. Tematica materialelor Comitetului se axa, în mare parte, pe reflectarea „luptei popoarelor slave împotriva hitlerismului”, dar și pe reflectarea victoriilor Armatei Roșii și promovării ideii privind solidaritatea slavă. În total, în perioada 1942–1946, Comitetul a elaborat peste 20 000 de articole pentru 65 de ziare și agenții de presă din țările slave, dar și din SUA, China, Canada, Marea Britanie³⁸ ș.a.

Un alt instrument de propagandă pe care l-a folosit Comitetul tuturor slavilor a fost revista „Slavii”, publicată în limbă rusă³⁹. Publicația era tipărită lunar, în perioada 1942–1958 (deci revista a fost mai longevivă decât Comitetul, funcționând după desființarea acestuia în cadrul Academiei de Științe a URSS). Documentele de arhivă demonstrează că același Aleksandr Scherbakov a fost cel care a pus bazele revistei, a ales echipa redacțională și a aprobat programul acesteia. Într-o notă din aprilie 1942, adresată lui Stalin, Scherbakov îl ruga pe liderul sovietic să aprobe editarea revistei al cărei scop principal ar fi propagarea ideii „unității popoarelor slave în lupta împotriva Germaniei hitleriste și a vasalilor acesteia”. Pentru a realiza acest scop, echipa redacțională era însărcinată

³⁵ Hans Kohn, *op. cit.*, p. 706.

³⁶ Marina Dostal, *op. cit.*, pp. 183–184.

³⁷ Nikolay Kikeshev, *op. cit.*, in: www.hrono.ru/libris/lib_k/kik21.php (18.12.2022).

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Hans Kohn, *op. cit.*, pp. 706–707.

să elaboreze materiale științifice care ar deconspira „politica antiumană” a Germaniei și programul acesteia privind „exterminarea popoarelor slave”; să publice documente despre atrocitățile comise de „hitleriști împotriva slavilor”; să accentueze „rolul eliberator” al Armatei Roșii și să abordeze subiecte privind istoria popoarelor slave⁴⁰ etc. Revista era un fel de vitrină a Comitetului și, spre deosebire de propaganda din presa scrisă și radio, era orientată spre cercurile intelectuale, având un tiraj cuprins între 4 000 și 7 000 de exemplare. Publicația era condusă de către academicianul sovietic Nikolay Derzhavin, iar colegiul redacțional era alcătuit din alte cinci persoane loiale URSS-ului: Zdeněk Nejedlý, Bozhidar Maslarich, Wanda Wasilewska și Timofey Gorbunov. În total, la revistă colaborau 145 de autori din URSS și state slave, publicația fiind trimisă inclusiv în statele neslave, precum SUA sau Marea Britanie⁴¹.

Pe lângă revistă și ziare, Comitetul depunea eforturi semnificative pentru a realiza propagandă sovietică prin intermediul radioului. În perioada 1942–1944, săptămânal, Comitetul difuza în URSS și în țările slave propria emisiune radio. Aceasta era tradusă în opt limbi (ucraineană, bulgară, sârbă, croată, slovenă, polonă, cehă și slovacă). Emisiunea era difuzată prin intermediul a 17 posturi de radio sovietice, unele activând pentru publicul din afara URSS, respectiv din Bulgaria, Polonia, Iugoslavia, Cehia și Slovacia⁴².

În esență, aproape pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, scopul principal al propagandei Comitetului era „unirea tuturor popoarelor slave” împotriva Germaniei naziste și „instaurarea independenței naționale și statale” în țările slave⁴³. Odată cu victoriile obținute de Uniunea Sovietică în război și mutarea frontului tot mai aproape de frontierele Germaniei, Moscova treptat a deplasat accentele propagandei panslaviste. Astfel, după război, scopul Comitetului devine „popularizarea Uniunii Sovietice în rândul popoarele slave” pentru inocularea ideii cu privire crearea unei tabere de state slave în jurul URSS. În acest sens, folosindu-și statutul de organizație oficial neafiliată statului sovietic, Comitetul trebuia să-și sporească influența în statele slave prin diverse metode, între care pot fi incluse: „evenimentele publice majore”, „influența personală nevăzută” și, în special, „cultivarea relațiilor prietenești” cu diverși formatori de opinie sau decidenți politici etc. În mod concret, Comitetul tuturor slavilor urmărea să-și desfășoare activitatea în statele slave bazându-se pe relațiile cu organizațiile slave locale, cu

⁴⁰ Документ № 380 Щербаков — Сталину. Программа журнала «Славяне» [Documentul nr. 380 Scherbakov – Stalin. Agenda revistei „Slavii”], Arhiva personală a lui A. N. Yakovlev, 1942, în: <https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/1016019> (16.12.2022).

⁴¹ Sergey Lototsky, Andrei Dmytruk, „Консолидирующая роль славянского движения в борьбе против фашизма (1941–1944 гг.)” [Rolul consolidator al mișcării slave în lupta împotriva fascismului (1941–1944)], în: „Боевое братство славян на защите мира: материалы Республиканской военно-научной конференции”, Grodno, 2009, pp. 277–278.

⁴² Nikolay Kikeshev, *op. cit.*, în: http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kik24.php (19.12.2022).

⁴³ Из отчета о работе Всеславянского комитета за 1945 г. [Din raportul de activitate a Comitetului tuturor slavilor pentru anul 1945], Arhiva de Stat a Federației Ruse, în: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/254272-iz-otcheta-o-rabote-vseslavlyanskogo-komiteta-za-1945-g-ne-ranee-sentyabrya-1945-g#mode/inspect/page/1/zoom/4> (20.12.2022).

alte organizații culturale, cu personalități politice și activiști, cu presa și cu organele de stat⁴⁴.

Cu toate acestea, activitatea Comitetului a continuat doar până la finele anului 1946. Organizația a încetat să existe odată cu cel de-al treilea congres panslavist care a avut loc în decembrie 1946, la Belgrad. În cadrul evenimentului, reprezentanții Iugoslaviei, Bulgariei, Poloniei, Cehoslovaciei și URSS au luat decizia de a înființa Comitetul Panslav – forul superior al organizațiilor similare din statele slave⁴⁵. Drept urmare, în respectivele țări nu mai funcționau filiale ale Comitetului tuturor slavilor din URSS, ci filiale locale ale Comitetului Panslav care oficial nu mai era dominat de Moscova. La rândul său, în anul 1947 Comitetul tuturor slavilor al sovieticilor a fost reformat în Comitetul slav al URSS, pierzându-și deci caracterul panslav, adică internațional. Odată cu izbucnirea conflictului dintre Tito și Stalin în anul 1948, Comitetul Panslav din Belgrad s-a destrămat și a pus punct scurtei istorii panslavismului comunist. În Uniunea Sovietică, Comitetul slav al URSS a mai funcționat până în anul 1964, când a fost reformat în Comitetul pentru relațiile culturale cu conaționalii din străinătate.

Din cele expuse putem constata că existența panslavismului sovietic a fost posibilă doar în contextul circumstanțelor extraordinare generate de cel de-al Doilea Război Mondial. Astfel, în ciuda naturii antitetice a panslavismului țarist și internaționalismului sovietic, Moscova a exploatat ideea de unitate a lumii slave, veche de câteva secole, având drept scop sporirea influenței în rândul națiunilor slave din interiorul și mai cu seamă din afara URSS și de a le mobiliza în lupta împotriva puterilor Axei. Panslavismul sovietic a avut câteva particularități care l-au deosebit de cel din perioada Imperiului Țarist. Ca și în cazul panslavismului rus imperial, care a reprezentat o reinterpretare a panslavismului născut în rândul intelectualilor slavi de vest, sovieticii au adaptat și arondat „panslavismul” ideologiei oficiale a Kremlinului. Principala inovație sovietică a constat în faptul că promotorii noului slavism nu mai puneau accentul pe etnie, ci pe stat. De exemplu, dacă rușii, ucrainenii și belorușii erau catalogați drept „slavi din URSS”, nu ca națiuni care ar fi trebuit să aibă propriul destin, în timp ce statele slavilor de sud și de vest erau prezentate drept aliați firești ai URSS. Pe de altă parte, vom observa că panslavismul țarist a fost o mișcare care s-a născut în cercurile de intelectuali și care treptat a pătruns în viața politică a țării. În schimb, panslavismul sovietic a fost o mișcare inițiată de stat și puternic controlată de acesta. Ambele însă au reprezentat proiecția intereselor externe ale Rusiei asupra națiunilor slave din Europa, ideea identității, unității și cooperării slavilor fiind transformată în instrument al politicii externe.

⁴⁴ Из секретной записки С. Шмеряля о реорганизации Всеславянского комитета [Din nota secretă a lui S. Shmeral privind reorganizarea Comitetului tuturor slavilor], Arhiva de Stat a Federației Ruse, în: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/254275-iz-sekretnoy-zapiski-s-shmeralya-o-reorganizatsii-vseslavianskogo-komiteta-konets-1945-g#mode/inspect/page/1/zoom/4> (20.12.2022).

⁴⁵ Hans Kohn, *op. cit.*, p. 710.

Bibliografie

1. Bakunin, Mikhail, *Избранные сочинения. Том III. Федерализм, Социализм и Антитеологизм* [Opere alese. Volumul III. Federalism, Socialism și Antiteologism], Moskva – Sankt Petersburg, Голос Труда, 1920.
2. Dostal, Marina, *Бернштейн С. Б. Труды по истории славистики* [Bernstein S. B. Contribuții la istoria slavisticii], Moskva, Институт славяноведения РАН, 2011, https://inslav.ru/images/stories/pdf/2011_Bernshtejn.pdf.
3. Egorov, Boris, *Человек, которому Сталин безгранично доверял* [Omul în care Stalin avea o încredere oarbă], Russia Beyond, 2020, <https://ru.rbth.com/read/1264-soviet-propaganda-chief>.
4. Fomenko, Alexander, „Геополитика еврославизма” [Geopolitica euroslavismului], în „Политический класс”, 2008, nr. 6 (42).
5. Goncharov, Viktor, Nehotin, Vladimir (eds.), *Просим освободить из тюремного заключения (письма в защиту репрессированных)* [Rugăm să fim eliberați din detenție (scrisori în sprijinul celor represați)], Moskva, Современный писатель, 1998.
6. Kikeshev, Nikolay, *Славянское движение в СССР: 1941–1948 годы. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук* [Mișcarea slavă în URSS: 1941–1948. Teză pentru obținerea titlului de candidat în științe istorice], Moskva, Институт российской истории РАН, 2008, http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kik00.php.
7. Lenin, Vladimir, *Полное собрание сочинений* [Opere complete], vol. 26, Moskva, Издательство политической литературы, 1969.
8. Lototsky, Sergey, Dmytruk, Andrei, „Консолидирующая роль славянского движения в борьбе против фашизма (1941–1944 гг.)” [Rolul consolidator al mișcării slave în lupta împotriva fascismului (1941–1944)], în: „Боевое братство славян на защите мира: материалы Республиканской военно-научной конференции”, Grodno, 2009.
8. Medushevsky, Andrey, „Сталинизм как модель социального конструирования” [Stalinismul ca model de construcție socială], în „Российская история”, Nr. 6, 2010.
10. Popov, Nil, *Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858–1868) Славянского благотворительного комитета в Москве*, Moskva, Университетская типография, 1868, <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01008844495?page=3&rotate=0&theme=black>.
11. Prokudin, Boris, „Славянский федерализм в мировоззрении а И. Герцена и М. А. Бакунина” [Federalismul slav în viziunea lui I. Herzen și lui M. A. Bakunin], „Вестник Московского университета”, Vol. 6, Nr. 12, 2006.
12. Stalin, Iosif, *Сочинения* [Eseuri], Vol. 18, Tver, Информационно-издательский центр «Союз», 2006.
13. Vendina, Tatiana, Volkov, Vladimir et al (eds.), *Славянский альманах. 1999*, Moskva, Издательство Индик, 2000, <https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2000almanah1999.pdf>.
14. Volokhova, Iulia Albertovna, „Черная книга в свете одной стенограммы” [Cartea neagră în lumina unei stenograme], în: „Философические письма. Русско-европейский диалог”, Vol. 3, 2020, nr. 2, <https://phillet.hse.ru/article/view/10969/12203>.
15. Diec, Joachim, *Russian Pan-Slavism and its Concept of Europe*, Milano, FrancoAngeli, 2020, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/247721?search-result=true&query=Russian+Pan-Slavism+and+its+Concept+of+Europe¤t-scope=&rpp=50&sort_by=score&order=desc.
16. Hantsch, Hugo, „Pan-Slavism, Austro-Slavism, Neo-Slavism: The All-Slav Congresses and the Nationality Problems of Austria-Hungary”, în „Austrian History Yearbook”, Vol. 1, 1965, <https://www.cambridge.org/core/journals/austrian-history-yearbook/article/abs/panslavism-austro-slavism-neo-slavism-the-allslav-congresses-and-the-nationality-problems-of-austria-hungary/F26855ADBA56E3495CC6C74CE46E5C1A>.
17. Kohn, Hans, *Pan-Slavism: Its History and Ideology*, New York, Vintage Books, 1960.
18. Mackenzi, David, Curran, W. Michael, *A History of Russia, the Soviet Union, and Beyond*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1993.

19. Osmanczyk, Edmund Jan, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements, Volume III: N to S*, New York și London, Routledge, 2004, https://books.google.ro/books?vid=ISBN0415939232&id=7jCi6jCc3KcC&pg=PA1762&lpg=PA1762&dq=pan-slavism&sig=wBRP_gaaZRt5Gu1bPbJn8fk7T0E&redir_esc=y&hl=ro#v=onepage&q=pan-slavism&f=false.
20. Petrovich, Michael Boro, *The Emergence of Russian Panslavism 1856–1870*, New York, Columbia University Press, 1956.
21. Roeder, F. Carolin, „From Neo-Slavism to Internationalism: Interwar Central Europe and the Search for the Lost Mountains”, în „Contemporary European History”, Vol. 29, Nr. 1, 2020, <https://www.cambridge.org/core/journals/contemporary-european-history/article/from-neoslavism-to-internationalism-interwar-central-europe-and-the-search-for-the-lost-mountains/09DF764F26D1B685B7F2997ECE9117B8>.
22. Sakasoff, Janko, „Neoslavism, Balkan Federation and Social Democracy”, „Der Kampf”, IV [5], Luxemburg, 1911, Trad. Dave Renton, <https://www.marxists.org/history/etol/revhist/otherdox/balk/sakasoff.htm>.
23. Weiskopf, Franz Carl, „Pan-Slavism and the All-Slav Movement”, „Books Abroad”, Vol. 18, Nr. 2, 1944.
24. Arhiva de Stat a Federației Ruse, *Из отчета о работе Всеславянского комитета за 1945 г.* [Din raportul de activitate a Comitetului tuturor slavilor pentru anul 1945], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/254272-iz-otcheta-o-rabote-vseslavianskogo-komiteta-za-1945-g-ne-ranee-sentyabrya-1945-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>.
25. Arhiva de Stat a Federației Ruse, *Из секретной записки С. Шмерля о реорганизации Всеславянского комитета* [Din nota secretă a lui S. Shmeral privind reorganizarea Comitetului tuturor slavilor], <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/254275-iz-sekretnoy-zapiski-s-shmeralya-o-reorganizatsii-vseslavianskogo-komiteta-konets-1945-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>.
26. Arhiva de Stat a Federației Ruse, *Славянский комитет СССР. 1941–1991* [Comitetul slav al URSS. 1941–1991], <https://guides.rusarchives.ru/funds/6/slavianskiy-komitet-sssr-1941-1991>.
27. Arhiva personală a lui A. N. Yakovlev, *Документ № 380 Щербаков — Сталину. Программа журнала «Славяне»* [Documentul nr. 380 Scherbakov – Stalin. Agenda revistei „Slavii”], 1942, <https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/1016019>.
28. Литературная газета, *Всеславянский митинг в Москве* [Mitingul tuturor slavilor în Moscova], 1941, 13 august, <http://electro.nekrasovka.ru/books/6146487/pages/1>.